

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

На основі системного підходу розглянуто сутність, принципи організації та структурні компоненти системи виробничого потенціалу промислового підприємства

On the basis of system approach the essence, principles of organization and structural components of the system of production potential of industrial enterprise is considered.

Постановка проблеми. Економічні трансформації в Україні орієнтовні на активізацію темпів глобалізації господарської діяльності та розвиток науково-виробничих комплексів, в яких використання досягнень науки дозволяє знижувати витрати виробництва, створювати нові види конкурентоспроможної продукції, що користується попитом на світових ринках. Важливим ресурсом і можливостями для результативнішого здійснення науково - технологічних перетворень в середньостроковій перспективі є розгортання виробничого потенціалу промислового підприємства.

Головною задачею виробничого потенціалу промислового підприємства є виробництво та відтворення продукції, що володіє властивостями та забезпечує дохід від усіх видів діяльності на конкурентних ринках. В формуванні виробничого потенціалу беруть участь ресурси підприємства і тому, його часто ототожнюють з усім потенціалом промислового підприємства. Виробничий потенціал акумулює в собі значну частку потенціалу промислового підприємства, а основне його значення полягає в створенні нової вартості в процесі виробництва продукції, що забезпечує економічне зростання інтегрованого бізнесу та дієву інвестиційну стратегію.

Інвестиції є головним важелем відтворення виробничого потенціалу, забезпечують розробку, придбання і адаптацію нових технологій у виробництво, можливість модернізації діючих виробництв, впровадження нової техніки, сучасних систем організації й управління всіма видами процесів на промисловому підприємстві, відновлення їх ринкової інфраструктури. У раді випадків інноваційного розвитку суб'єкта господарювання визначається не тільки потенціалом, але і його іміджем на ринку, що обумовлює залучення інвестиційних ресурсів для стійкого функціонування [1, с.411]

Отже ці тенденції приводять до необхідності подальшої розробки теоретичних засад організації виробничого потенціалу промислового підприємства в умовах інноваційного технологічного та економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні аспекти дослідження виробничого потенціалу підприємства визначені в роботах сучасних вітчизняних та російських учених-економістів, серед яких можна відмітити публікації В.М. Авдеєнко, В.О. Котлова, О.Ф. Балацкого, Б.Є. Бачевського, І.З. Должанського Н.С. Краснокутської, О.С. Федоніна, З.Є.Шершньової. В розробках авторів визначені сутність, методи оцінки, організаційні форми управління виробничим потенціалом підприємства та відокремлено дві «ресурсні» позиції. Перша полягає в тому, що – виробничий потенціал являє собою сукупність ресурсів без урахування їхнього взаємозв'язку й участі в процесі виробництва. Особливість другої позиції полягає в трактуванні виробничого потенціалу як сукупності ресурсів, здатних виробляти визначену кількість матеріальних благ. До виробничого потенціалу включаються різні види ресурсів: виробничі фонди, персонал та кваліфіковані кадри робітників, ресурси управління й організації виробництва, науково-технічна інформація тощо. Аналіз існуючих точок зору приводить до висновку, що виробничий потенціал підприємства представлений сукупністю ресурсів, наданих у розпорядження для виробничої діяльності, а кількісні та якісні параметри цих ресурсів, а також їхня інтеграція визначають результати виробничої діяльності. Проте виробничий потенціал промислового підприємства, що є системою з упорядкованим станом компонентів і принципами раціональної організації залишається недостатньо дослідженим в умовах світових тенденцій формування сучасного виробництва.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад організації системи виробничого потенціалу промислового підприємства.

Вклад основного матеріалу. Виробничий потенціал промислового підприємства характеризується сукупність якостей системи взаємопов'язаних ресурсів та їх мобілізацією в умовах інноваційного розвитку, досягнення конкурентних переваг з урахуванням впливу зовнішнього середовища. Основною функцією виробничого потенціалу промислового підприємства є створення додаткового продукту, що має бути адаптованим до вимоги конкурентного ринку. Раціональна організація виробничого потенціалу промислового підприємства визначається правопорядком компонентів системи та принципами їх

організації, що мають певні закономірності, від уміння використовувати які вирішальною мірою залежать результативність і ефективність виробництва (табл. 1)

Таблиця 1

Принципи організації виробничого потенціалу промислового підприємства

Принцип	Зміст принципу
Дії законів організації	Закони композиції, пропорційності, найменших, онтогенезу, синергії, інформованості – упорядкування самозбереження, єдності аналізу та синтезу визначають правопорядок організації виробничого потенціалу промислового підприємства
Концентрації	Концентрація однорідних компонентів виробничого потенціалу промислового підприємства забезпечує їх обмеженість, за допомогою виробничої кооперації, спеціалізації, конверсії, комбінування і диверсифікації
Системності	Головною методологією організації виробничого потенціалу промислового підприємства як системи є системний підхід
Комплексності.	Технічні, екологічні, економічні, організаційні, соціальні, психологічні та інші аспекти структури виробничого потенціалу промислового підприємства враховує комплексний підхід
Інтегрованості	Визначає інтеграцію компонентів організації виробничого потенціалу промислового підприємства та посилює синергійний ефект
Нормативності	Забезпечує використання нормативної бази за усіма компонентами виробничого потенціалу промислового підприємства
Конкурентоспроможності	Показує властивість виробничого потенціалу промислового підприємства витримувати конкуренцію з аналогічним потенціалом в ринкових умовах
Кількісної оцінки	Узагальненою характеристикою виробничого потенціалу промислового підприємства є кількісна оцінка його виробничої потужності
Автоматизації	Виробничий процес на промисловому підприємстві відбувається без прямої участі людини за допомогою автоматичних обладнань, ліній комплексів та знарядь тощо
Адаптованості	Показує властивість структури виробничого потенціалу промислового підприємства та її окремих компонентів до пристосування к вимогам зовнішнього середовища
Гнучкості	Відображається в здатності виробничого потенціалу промислового підприємства до зміни структури під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища
Пропорційності	Пропорційна структура виробничого потенціалу промислового підприємства забезпечується необхідним співвідношенням між його окремими частинами та цілим: кількість засобів праці та робітників, призначених для виконання виробничих процесів пропорційно трудомісткості цих процесів
Прямоточності	Прямоточність виробничого потенціалу промислового підприємства характеризується найкоротшим шляхом руху предметів праці в виробничому процесі підприємства
Стимулювання	Стимулює зацікавленість працівників в організації виробничого процесу на промисловому підприємстві

У системі організації виробничого потенціалу промислового підприємства ресурси підприємства визначають фактори виробництва («вхід» системи); виробничий процес забезпечує випуск конкурентоспроможної продукції, що реалізується в валовому доході («вихід» системи); зворотний зв'язок необхідний для відтворення компонентів системи; зовнішнє середовище характеризується сукупністю факторів, що впливають на прибутковість підприємства. Графічна модель системи організації виробничого потенціалу промислового підприємства побудована за системним принципом «чорного ящика».

Взаємозв'язок виробничого процесу промислового підприємства з зовнішнім середовищем потребує в першу чергу формувати параметри «виходу» системи, що характеризується випуском продукції, яка є головним результатом виробничої діяльності, а її реалізації забезпечує валовий дохід. Продукція промислового підприємства, визначається тим, на що був безпосередньо направлений виробничий процес, не можуть вважатися продукцією його шкідливі, руйнівні побічні прояви. Продукція виступає провідним результатом виробничого процесу і вихідним результатом системи організації виробничого потенціалу

промислового підприємства серед інших компонентів. Продукція служить свідченням дієздатності виробничого потенціалу промислового підприємства, а нездатність підприємства виробляти продукцію показує невизначеність виробничого потенціалу. Будучи результатом втілення ресурсів у виробничий потенціал, продукція виступає його умовою, оскільки вона забезпечує відтворення всіх спектрів виробництва. Високу якість системи виробничого потенціалу промислового підприємства на «виході» забезпечує випуск нової продукції, що орієнтована на споживача та має реальну можливість збуту на конкурентному ринку. Розв'язання проблем оновлення продукції та технології її виробництва на промислових підприємствах в загальному вигляді лежить в площині інноваційних перетворень. Впровадження нової продукції означає приріст обсягів виробництва, економію від зниження собівартості, зростання чистого прибутку. На практиці стимулювання інвестиційних процесів, на розробку та впровадження високотехнологічної продукції спрямованих в межах промислового підприємства здійснюється за допомогою механізмів інноваційної стратегії. На «виході» системи виробничого здійснюється формування валового доходу від реалізації продукції потенціалу промислового підприємства, що згідно з законодавством України до зіставлення його з собівартістю реалізованої продукції корегується на суми акцизного збору, податку на додану вартість та інших відрахувань з доходу. Діяльність підприємства буде безрезультатною, якщо вона не завершується тим, ради чого створене підприємство. Прибуток промислового підприємства, економічним змістом якого є частина знов створеної вартості є головним результатом основної діяльності, що визначає економічний ефект. Застосування системного підходу в розрахунку економічного ефекту визначається в тому, що ефект обчислюється на «виході» системи організації виробничого потенціалу, а система показників ефективності всіх видів діяльності промислового підприємства повинна бути подвійною і складатися з підсистеми показників продуктивності і підсистеми показників прибутковості виробництва, що знайшли обґрунтована в економічній теорії [2, с.20].

В організації виробничого потенціалу промислового підприємства значну роль займають ресурси, що створюють «вхід» системи. Теоретичні засади формування ресурсів підприємства в науковій й літературі розроблені ґрунтовно. Склад та структуру ресурсів становлять трудові, матеріальні ресурси, основні виробничі фонди, фінансові, інформаційні та організаційні ресурси. Вибір найбільш важливих ресурсів з величезної їхньої кількості є складною проблемою, що існує в науці. Трудові ресурси визначають економічно активну, працездатну частину населення, що володіє фізичними і культурно - освітніми можливостями для участі в економічній діяльності промислового підприємства. Технологічна база промислового підприємства прямо залежить від інноваційного ресурсу підприємства, сприйняття досягнень науково –технічного процесу, розвитку наукомістких виробництв. Розвиток нанотехнологій на промислових підприємствах ставить важливішу проблему адаптації людей до досягнень нової науки та їх використання. Енергія представляє своєрідний ресурс промислового виробництва, трансформується з одного виду в інший. Енергозбереження є якісною характеристикою виробничого процесу. Виробничий потенціал промислового підприємства залежить від використання основних виробничих фондів які є одним у найважливіших видів його ресурсів. Стан основних виробничих фондів промислового підприємства залежить від фізичного і морального зношуванням засобів виробництва, що зумовлює втрату продуктивності та погіршення інших техніко-економічних показників виробничого потенціалу промислового підприємства. Відтворення основних виробничих фондів, забезпечує стабілізацію виробничих можливостей промислового підприємства за умови простого відтворення, а зростання цих можливостей шляхом інвестування виробництва забезпечує поширене відтворення виробничого процесу. Інноваційно-технологічний розвиток основних виробничих фондів має динамічний характер, оскільки в процесі виробництва їх економічні характеристики зазнають якісних та кількісних змін. Фінансові ресурси промислового підприємства визначаються грошовими коштами, створюють всі елементи його капіталу. Грошові відносини перетворюються у фінансові, коли рух грошей придбаває відому самостійність. За умов реалізації продукції формуються грошові доходи, тобто фінансові ресурси промислового підприємства, які використовуються далі. Теми науково-технічного прогресу змінюють роль інформаційного забезпечення, що є важливішим необхідним нематеріальним фактором ефективного функціонування виробничої діяльності промислового підприємства. Завдяки своїм особливостям інформація висувається на пріоритетне місце ресурсу стійкого розвитку, нового образу майбутнього, де головним засобом рішення глобальних проблем стає інтелект людини. Інформація фактично визнана необхідним ресурсом сучасного виробництва і є невід'ємною складною частиною виробничого потенціалу промислового підприємства.

Сукупні ресурси створюють «вхід» системи організації виробничого потенціалу промислового підприємства одночасно по всім основним факторам виробництва: земельним ресурсам, трудовим ресурсам, капіталу та нематеріальним ресурсам, визначають об'єктивну основу ринкового попиту промислового підприємства на ресурси та використання їх у виробничому процесі. Земельні ресурси є об'єктивно необхідним просторовим базисом створення промислового підприємства. Земельна ділянка та розміщені на ній об'єкти нерухомості беруть участь у виробничому процесі, зумовлюють необхідність врахування природного чинника виробничого потенціалу промислового підприємства. Трудові ресурси промислового підприємства є складовою частиною людських ресурсів країни. Створення необхідних умов до трудової діяльності найпродуктивніших верст населення, мотивація трудових ресурсів до інноваційної діяльності, забезпечує на промисловому підприємстві конкурентоспроможне виробництво. Жива праця та інтелектуальний ресурс приводять в рух основні елементи, виробничого процесу промислового

підприємства, координуються для досягнення загальної мети та результатів. Капітал промислового підприємства є самозростаючою вартістю, що авансована інвестором у виробництво з метою отримання прибутку, визначається як сукупність засобів виробництва і один із його факторів, що поряд з іншими факторами повинен одержувати нагороду пропорційного вкладу тощо. Капіталомісткість промислового підприємства показує ефективність використання, авансованого капіталу. На вітчизняних промислових підприємствах у порівнянні із розвиненими країнами, параметр капіталомісткості не дозволяє витримувати міжнародної конкуренції. Аномальна заборгованість принципово відрізняє капіталомісткість в Україні від капіталомісткості країн з розвинутою ринковою економікою. В аспекті національної фінансової конкурентності істотне значення має, ступінь інфляційної «прив'язки» вартості капіталу та доданої вартості. На відміну від ефекту масштабу, який має призводити до зниження капіталомісткості в міру економічного зростання, інфляція, а точніше необхідність захисту активів від знецінення, вимагає внесення підвищувальних коригувань до їх вартості [3, с.464]. Підприємництво є важливішим нематеріальним фактором системи організації виробничого потенціалу промислового виробництва, сутність якого полягає в найбільш ефективному комбінуванні та використанні земельних ресурсів, капіталу та праці з метою задоволення потреб споживачів засобами, відмінними від конкурентів. Що і дає можливість отримати підприємницький дохід. Як показує світовий досвід, саме підприємництво є потужним «локомотивом», здатним істотно прискорити реформування вітчизняної економіки на ринкових засадах, що надасть можливість забезпечити належне зростання обсягів виробництва й добробуту населення» [4, с.3] Підприємницькі творчі здібності людини є рідкісними ресурсами системи організації потенціалу промислового підприємства. За них слід платити більше, ніж за інші ресурси. Підприємницькі здібності сприяють отриманню доходу, який вони створюють своєю інноваційною та організаторською діяльністю. В ринкових умовах отримання прибутку завжди пов'язано з підприємницьким ризиком і не гарантується підприємцю, а винагорода за витрачені ресурси, час, гроші може бути представлена як прибуток, так і збиток. Підприємець ризикує вкладеним капіталом в умовах інвестиційних ризиків. Їх оцінка, прогнозування, удосконалення, для вітчизняних підприємств, повинна бути такою, при якій кожному інвестору було б вигідно здійснювати інвестиційну діяльність. Ресурси промислового підприємства створюють, в процесі виробництва приймають форму факторів виробництва об'єктивну основу виробничого процесу, відтворюються в виробничому потенціалі промислового підприємства.

Якщо сукупні ресурси підприємства є якісним «входом» і відповідають вимогам конкурентного ринку, то і якість виробничого процесу переробки «входу» в «вихід» в системі організації виробничого потенціалу промислового підприємства має бути високою. Виробничий процес в системі організації виробничого потенціалу промислового підприємства відбувається в композиції якостей та можливостей основних, допоміжним обслуговуючим процесів виробництва та їх мобілізації щодо досягнення цілей підприємства. Для забезпечення виробничого процесу необхідні предмети, знаряддя праці та жива праця, організовані в просторі та часі на кожному промисловому підприємстві залежно від специфіки підприємницької діяльності. Виробничий процес залежить від споживачів та замовників, що вживають його продукцію, банків, що активно взаємодіють на конкурентному ринку, використовують депозити, перетворюють їх на кредити та інвестиції, забезпечують обернений зв'язок в системі організації виробничого потенціалу промислового підприємства.

Кількісну оцінку продуктивної здатності виробничого потенціалу промислового підприємства надає показник виробничої потужності [5, с.104; 6, с.586]. Чимала роль у визначенні виробничих потужностей належить інтегральній оцінці виробничих здатностей господарських ланок. Сформоване поняття виробничої потужності виробничого потенціалу промислового підприємства та методів її розрахунку, що були виправдані і дали поштовх удосконаленню системи планування обсягів виробництва. Величина виробничих потужностей повинна відбивати завантаження всіх компонентів потенціалу промислового підприємства; методи її розрахунку повинні оцінювати можливість підприємств до освоєння випуску нової продукції, виявляти необхідність модернізації чи розширення господарських ланок тощо. Система визначення виробничих потужностей повинна виходити з об'єктивно обумовлених нормативів використання виробничого потенціалу. За допомогою нормативів промислове підприємство встановлює вимоги до ефективності використання ресурсів, вводить еталони порівняння витрат і результатів господарювання. Тому нормування повинно охоплювати всі елементи виробничого потенціалу промислового підприємства. Величина потужності виробничого потенціалу промислового підприємства і ступінь її об'єктивності значною мірою обумовлені одиницями виміру. В останні роки ведеться активний пошук вимірників, що дозволяють одержувати, незалежно від програми виробництва, дані про можливість підприємства; забезпечують розрахунковий зв'язок між потужністю виробничого потенціалу і завданням з випуску продукції. Крім цього, вони повинні бути наскрізними для всіх рівнів управління. Трудозатратні вимірники виробничої потужності не кореспондуються з виробленою продукцією, оскільки витрати праці не завжди адекватно відбивають можливості виробничого потенціалу промислового підприємства. Пропонуються й інші одиниці виміру виробничих потужностей: потужність потенціалу машинобудівних підприємств визначено розраховувати на основі детале-операцій, відносно кожного виду обладнання [7, с.147]. Реалізація цього задуму на практиці вимагає нормування витрат часу і засобів для технологічної паспортизації всіх робочих місць і тому підсилює підприємствам з великими масштабами виробництва.

Економіці, як складній системі, взагалі притаманний ймовірний характер поведіння. Як відомо, плани промислових підприємств виконуються не рівномірно. Внаслідок цього на деяких фазах виробництва створюється надлишкова продукція при недолику її на інших. У результаті на підприємствах можуть виникати досить серйозні диспропорції, що обумовлюють необхідність мати відповідний компенсаційний механізм, одним з елементів якого є резервні виробничі потужності. Резервні виробничі потужності допомагають підтримувати збалансованість усіх фаз відтворення потенціалу промислового підприємства, особливо при виникненні несподіваних короткострокових піків попиту; відкривають простір господарського маневру, необхідний для підтримки стійкості економічної системи. Без резервних, вільних потужностей виробничий потенціал підприємства відрізняється більшою інертністю. Резервні виробничі потужності дозволяють блокувати виникаючі диспропорції між можливостями окремих виробництв і, тим самим, припиняючи поширення збоїв на мережу, пов'язаних між собою розподілом праці виробничих та господарських ланок. Резервні виробничі потужності на підготовку виробництва й освоєння випуску нової продукції призначаються лише для компенсації зниження використання потужностей промислового підприємства, пов'язаного з переналагодженням, переоснащенням, перекомпонуванням технологічних систем, перенавчанням кадрів тощо. У випадку, коли потужності потенціалу підприємства збігаються з обсягом виробництва, питання якості і відновлення продукції переносяться на більш пізніший час. Наукові ідеї далеко не завжди народжуються відповідно до установок планів, а темпи науково-технічного прогресу об'єктивно не залежать від суб'єктивних бажань та інтересів. Прискорення інноваційного розвитку економіки та промислових підприємств потребує формування резервних потужностей, призначених для освоєння винаходів, здатних дати поштовх розвитку потенціалу промислового підприємства. Резервна виробнича потужність тимчасово не використовується для випуску продукції, а резервується з метою підвищення адаптивності виробничого потенціалу промислового підприємства до умов зовнішнього середовища. Обґрунтування напрямів і рівня використання виробничої резервної потужності підвищує завантаження виробничого потенціалу промислового підприємства.

Виробничий потенціал промислового підприємства не залишається незмінним і визначається матеріальними і нематеріальними передумовами прискорення науково-технічного прогресу. Чим вище науковий і технологічний рівень виробничого потенціалу і ступінь його використання, тим могутніша матеріально-технічна база промислового підприємства, ширше обрії впровадження інновацій, більше можливостей для удосконалювання і збільшення масштабів виробничого процесу. Визначення ефективності виробничого потенціалу промислового підприємства грає велику інформативну роль і допомагає усунути протиріччя, що виникають при оцінці його конкурентоспроможності, дає комплексне уявлення про ступінь використання ресурсів і резервів виробничої діяльності підприємства.

Висновки. Виробничий потенціал підприємства є сукупністю якостей системи взаємопов'язаних ресурсів, можливостей виробничого процесу та їх мобілізація в умовах інноваційної стратегії підприємства в досягненні конкурентних переваг з урахуванням впливу зовнішнього середовища.

Раціональна організація виробничого потенціалу промислового підприємства визначається сукупністю принципів, що мають певні закономірності, які необхідно урахувати при вирішенні організаційних завдань виробництва. Системний підхід реалізовано в методології дослідження виробничого потенціалу промислового підприємства, як системи за принципом «чорного ящика».

Теоретичні засади організації виробничого потенціалу промислового підприємства в трансформаційних умовах економіки, коли знання стають економічним ресурсом, необхідні для подальшої розробки наукового обґрунтування системи методичного забезпечення корпоративного портфелю потенціалу промислового підприємства.

Література

1. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3т./За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка – К.: Фенікс, 2007. – (Інноваційно-технологічний розвиток економіки). Т.2. – 2007. – 564с.
2. Ефективність реструктурованих господарських систем: проблеми і фактори підвищення. Монографія./За заг. ред. В.І. Осипова – Одеса: Атлант, 2008.-362с.
3. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3т /За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т.1. – 2007. – 544с.
4. Колод В.М., Щербина О.В. Підприємництво: Навч. – метод. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 160с.
5. Авдеєнко В.Н., Коллов В.А. Производственный потенциал промышленного предприятия. – М.: Экономика, 1989 – 240с.
6. Балацкий О.Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография / Под общей ред. О.Ф. Балацкого. – Сумы: «Университетская книга», 2006. - 973 с.
7. Должанский Л.З. Управління потенціалом підприємства. Навчальний посібник /Л.З. Должанський, та ін. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 362с.

